

Research Paper

A Study on the Stability of the Iranian Judicial System (Case Study: Perspectives of European Travel Writers in the Qajar Era)

Saeideh Forooghmand¹, Dariush Rahmanian^{*2}, Gholamhossein Zargarnejad³, Reza Shabani⁴

1. PhD Student in History, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of History, University of Tehran, Tehran, Iran.
3. Professor of History Department, University of Tehran, Tehran, Iran.
4. Professor of History Department, Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 195-207

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Judiciary,
Law, Transformation,
Sustainability.*

Abstract

The judicial system in the Qajar era is the history of a nation that was formed within the framework of certain cultural conditions and political structures, rights that reflect the traditions, customs, rituals and set of values of that nation. Due to the lack of codified laws, it had many shortcomings due to royal tyranny and secretive spirit, anti-regulatory and self-centered spirit, relationalism and irrationality in decision making. In the present study, while addressing the Iranian judicial system from the perspective of European travel writers, the issue of whether the reform of the judicial system was a function of change in the legal structure or the political and social structure of society with the constitutional movement aimed at limiting the monarchy and its axis. The establishment of the rule of law, which has always played an important and key role in the transformation and development or underdevelopment of societies, was the most fundamental and unsuccessful event in creating a fundamental change in the administrative and executive structure of the country. In this research, an attempt has been made to use the method of analyzing the content of sources and references of this period while presenting a description of the characteristics of the judicial system of the Qajar period in European travelogues of its inadequacies, structural anomalies and examining the efforts made after constitutional To reform this system, the causes and factors of the failure of these efforts to recognize the roots of the continuation of the heterogeneous bureaucracy of the Qajar era.

Citation: Forooghmand, S., Rahmanian, D., Zargarnejad, Gh.H., Shabani, R. (2024). A Study on the Stability of the Iranian Judicial System (Case Study: Perspectives of European Travel Writers in the Qajar Era). *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 195-207

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.284590.3061

* **Corresponding author:** Dariush Rahmanian, **Email:** rahmanian@ut.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The judicial system in any country includes characteristics and elements whose origins can be traced back to the history, culture, and political, social, and economic developments of that society. The important and influential role of the judicial institution and its function in the process of sustainable development of countries has been consistently emphasized. In the process of transformation of the judicial system, this system cannot be studied as an independent variable, and any changes to increase judicial efficiency and respond to political, economic, and social development programs can only be sought within the framework of the judicial system itself - without understanding its roots and background, as well as the reciprocal factors of the judicial system on it. Accordingly, it is necessary to always analyze the relations and mutual relations of the judicial system with each of the factors and structures of society and the history of their interference with each other. The purpose of this article is to examine the sustainability of the Iranian judicial system during the Qajar period, within the framework of the social and political structures of Iran, all of whose issues were summarized in the person of the Shah. There has not been any independent research on this subject yet, but some scattered material can be found, the most important of which are the book "Iran of Fath Ali Shah" by Langless Louis, "Layard's Travels" by Layard, "The Consul in the East: Memoirs of the British Consul General of His Political Life and the Constitutional Revolution of Iran" by Ratisla and Charles Albert, "The Travels

of James Maurier" by James Maurier, "The Travels of Drouville" by Drouville.

Methodology

This research uses a descriptive-analytical method with the help of referring to library resources. Also, in collecting documents, books, and articles (collecting information through sources), data and information have been categorized.

Results and Conclusion

This research assumes that in the structure of the Iranian judicial system, the Shah had superior power and that there is no legal structure and mutual obligation between the Shah and the governed, in other words, the Shah has no obligation to the people and other social groups. Qajar society, despite the ancient, brilliant and ancient civilization and culture of Iran, was a worn-out society with its own national and religious prejudices. In a tribal management system with a dominant culture and context that has traditional, judicial and backward characteristics. In the Qajar period, one of the closed political indicators in which tribal and tribal life is ongoing and is clearly visible is the unlimited power of the king and his boundless tyranny, which acts as in the past and has led to an increase in bribery, which may be a fundamental obstacle to the growth and development of the judicial system and a huge challenge in dealing with the new world and foreign powers. This political military structure did not allow the establishment of a legal system until before the establishment of the constitution, and after the constitution, it did not take effect, as emphasized by travel writers.

References

1. Aubin, Eugene (1932). Iran Today 1906-1907: Iran and Mesopotamia (Travelogue of the French Ambassador's Surveys in Iran), translated by Ali Asghar Saeedi, Zovar, Tehran. [In Persian]
2. Brugge, Heinrich (1995). In the Land of the Sun (Henri Brugge's Second Travelogue, A Picture of Nineteenth-Century Iran), translated by Majid Jalilvand, Tehran: Markaz Publishing House. [In Persian]
3. Carla, Serena, (1983). People and Rituals in Iran, translated by Ali Asghar Saeedi, Tehran: Zavar. [In Persian]
4. Curzon, Lord (1933). Iran and the Case of Iran, translated by Ahmad Mazandarani, Tehran: Scientific and Cultural Evil. [In Persian]
5. Dalmani, Henri Rene (1935). From Khorasan to Bakhtiari, translated by Fareh Voshi, Tehran: Amir Kabir Publishing House. [In Persian]
6. Danesh Pajouh, Manouchehr (1980). Travelogue of the Khani Until It's Baked, Tehran: Third Publishing House. [In Persian]
7. De Gobineau, Joseph Arthur (1999). Three Years in Asia, translated by Abdolreza

- Houshang Mahdavi, Kebatsara Publishing House, Tehran. [In Persian]
8. Dobod, Baron (1932). Lorestan and Khuzestan Travelogue, translated by Mohammad Hossein Aria, Tehran: Elmi. [In Persian]
 9. Drouville, Gaspard (1939). Drouville's Travelogue, translated by Etemad Moghadam Manouchehr, Tehran: Shabaviz.
 10. Fourier, Joannes (1935). Three Years at the Court of Iran (from 1306 to 1309 AH, Memoirs of Dr. Fourier, the Personal Physician of Nasser al-Din Shah Qajar), translated by Abbas Eqbal Ashtiani, Tehran: Novin Publishing House. [In Persian]
 11. Fournier, Francis (1987). Memoirs of an English Manager, translated by Sardar Akram Abu Torabian, Tehran: Information. [In Persian]
 12. Lady, Shiel Marie (1933). Memoirs of Lady Shiel, Wife of the British Minister-in-Charge in the Early Reign of Nasser al-Din Shah, translated by Hossein Abu Torabian, Tehran: Nahshar No.
 13. Landreau, Sarevich; Henry, Arnold (1939). Political-Social-Cultural-Economic and Commercial Situations of Iran on the Eve of the Constitutional Revolution "The Land of Dreams", translated by Ali Akbar Abdolrashidi, Tehran: Etelat. [In Persian]
 14. Latglass, Louis (2009). Iran Fathali Shahi, translated by Roubakhshi, with the help of Iraj Afshar, Tehran: Bina. [In Persian]
 15. Layard, Henry (2007). Layard's Travelogue (The Battle of Mohammad Taghi Khan Bakhtiari with the Qajar Government, Mehrab Amiri, Tehran: Anzan. [In Persian]
 16. Moin, Mohammad (2009). Moin's Language, Vol. 2, Amir Kabir, Tehran. [In Persian]
 17. Moriah, James (2007). The Travelogue of James Moriah: Through Iran, Armenia, and Asia Minor to Constantinople, 1808-1809, translated by Abolghasem Sari, Tehran: Tous. [In Persian]
 18. Niktin, Musyoub (1968). The Memoirs and Travelogue of Musyoub Niktin, Former Russian Consul to Iran, translated by Homayoun Fareshoshi, Tehran: Marefat. [In Persian]
 19. Orsel, Ernest (1974). Orsel's Travelogue, translated by Ali Asghar Saeidi, Private Publishing House, Tehran. [In Persian]
 20. Pollock, Jacob Edward (1939). Pollock's Travelogue "Iran and the Iranians" translated by Kikavous Jahandari, Tehran: Kharazmi. [In Persian]
 21. Ratislaw and Albert Charles (unpublished). Consul in the East: Memoirs of the British Consul General of His Political Life and the Constitutional Revolution of Iran, translated by Rajabali Cavani, Tehran: Institute for Research and Development of Political Sciences. [In Persian]
 22. Rocheshuer, Julien de (1939). Memoirs of a Trip to Iran, translated by Mehran Tavakoli, Tehran: Ney Publishing House. [In Persian]
 23. Shoar, Jafar (1932). Analysis of Nasser Khosrow's Travelogue, Tehran: Qatra Publishing House. [In Persian]
 24. Sykes, Percy (1939). The Constitutionalism of Southern Iran According to the British Journal of the Great Britain in Bushehr, 1905-1915/1323-1333 (A.H.), Translated by Hassan Zanganeh, Bushehr: Institute of Contemporary History Studies of Iran and the Foundation of Iranian Studies, Bushehr Province Branch. [In Persian]
 25. Tankwani, G.M. (B.T.). "J.M. Tankwani's Travelogue", Letters about Iran and Turkey Asia, translated by Ali Asghar Saeidi, Tehran: Cheshme. [In Persian]
 26. Weston, Harold Duff (1937). A Tour of Iran After the Constitutional Revolution, translated by Ali Asghar Mazhari Kermani, Tehran: Janan Publishing House. [In Persian]
 27. Wills, James (2009). Iran a Century Ago, translated by Gholam Hossein Qaragozloo, Tehran: Iqbal Publishing House. [In Persian]

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۷، زمستان ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۲۱۱۲

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

پژوهشی درباره پایداری نظام قضایی ایران مطالعه موردی: دیدگاه سفرنامه نویسان اروپایی در عصر قاجاریه

سعیده فروغ مند- دانشجوی دکتری گروه تاریخ، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

داریوش رحمانیان* - دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

غلامحسین زرگرنژاد- استاد گروه تاریخ، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

رضا شعبانی- استاد گروه تاریخ، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۱۹۵-۲۰۷ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید 	نظام قضایی در عصر قاجار تاریخ ملتی است که در چارچوب شرایط فرهنگی مشخصی شکل گرفته و ساختارهای سیاسی، حقوقی ای که سنن، آداب، رسوم و مراسم و مجموعه ارزش‌های آن ملت را بازتاب می‌نماید. به دلیل فقدان قوانین مدون از کاستی‌های بسیاری برخوردار بود بدلیل استبداد سلطنتی و روحیه خود سری، روحیه مقررات ستیزی و خود محوری، رابطه سالاری و عدم عقلانیت در تصمیم گیری‌ها تداوم داشت. در پژوهش حاضر ضمن پرداختن به نظام قضایی ایران از دیدگاه سفرنامه نویسان اروپایی، مسئله را مدنظر قرار داده که آیا اصلاح نظام قضایی تابعی از تغییر در ساختار حقوقی بود یا ساختار سیاسی و اجتماعی جامعه که با نهضت مشروطه که هدفش محدود ساختن سلطنت و محور خود کامگی و استقرار حاکمیت قانون که همواره نقش پر اهمیت و کلیدی در تحول و پیشرفت یا توسعه نیافتگی جوامع ایفا کرد ایجاد تحول بنیادی در ساختار اداری کشور و اجرایی کشور بود، تاثیر گذارترین رویداد نا موفق و ناکام گردید. در این پژوهش تلاش شده است با استفاده از شیوه ی تحلیل محتوای منابع و مآخذ این دوره ضمن ارائه توصیف خصایص نظام قضایی دوران قاجار در سفرنامه‌های اروپایی ناتوانایی‌ها، نارسایی‌ها، ناهنجاری‌های ساختاری آن و نیز بررسی کوشش‌هایی که پس از استقرار مشروطیت برای اصلاح این نظام صورت گرفت، علل و عوامل عدم موفقیت این تلاش‌ها ریشه‌های تداوم دیوان سالاری ناهمگن عهد قاجار بازشناخته شود.

واژه‌های کلیدی:

تشکیلات قضایی، قانون، تحول، پایداری

استناد: فروغ مند، سعیده؛ رحمانیان، داریوش؛ زرگرنژاد، غلامحسین؛ شعبانی، رضا (۱۴۰۳). پژوهشی درباره پایداری نظام قضایی ایران

مطالعه موردی: دیدگاه سفرنامه نویسان اروپایی در عصر قاجاریه. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷). صص: ۱۹۵-۲۰۷

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.284590.3061

مقدمه

نظام قضایی در هر کشوری در برگیرنده ویژگی‌ها و عناصری است که سرچشمه آنها را می‌توان در تاریخ و فرهنگ و تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن جامعه جستجو کرد. جایگاه مهم و تاثیرگذار نهاد قضاوت و کارکرد آن در فرایند توسعه پایدار کشورها همواره مورد تاکید بوده است. در روند تحول نظام قضایی نمی‌توان این سیستم را به صورت یک متغیر مستقل مطالعه کرد و هرگونه دگرگونی را برای افزایش کارایی قضایی و پاسخگویی به برنامه‌های توسعه سیاسی اقتصادی و اجتماعی، صرفاً در چارچوب محدوده خود نظام قضایی-آن هم بدون شناخت از ریشه‌ها و پیشینه آن و نیز عوامل متقابل نظام قضایی بر آن جستجو کرد. بر این اساس ضرورت دارد همواره مناسبات و روابط متقابل نظام قضایی را با هریک از عوامل و ساختارهای جامعه و تاریخچه مداخله آنها بر یکدیگر، مورد تحلیل قرار داد. هدف این مقاله بررسی پایداری نظام قضایی ایران در دوره قاجاریه است که در چارچوب ساختارهای اجتماعی و سیاسی ایران که همه مسائل آن در شخص شاه خلاصه می‌شد.

در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی به کمک مراجعه به منابع کتابخانه‌ای استفاده شده است. همچنین در جمع‌آوری اسناد و مدارک و کتب و مقالات (گردآوری اطلاعات از طریق منابع) به دسته بندی داده و اطلاعات پرداخته شده است. در این مورد هنوز پژوهش مستقلی صورت نگرفته است اما مطالب جسته و گریخته‌ای در این باره یافت می‌شود که مهمترین آنها کتاب «ایران فتح‌علی شاه» نوشته لانگلس لویی، «سفرنامه لایارد» تألیف لایارد، «کنسول در شرق: خاطرات جنرال کنسول انگلستان از زندگی سیاسی خود و انقلاب مشروطیت ایران» نگاشته‌ای راتیسلا وچارلز آلبرت، «سفرنامه جیمز موریه» نوشته‌ای جیمز موریه، «سفرنامه دروویل» تألیف دروویل را می‌توان ذکر کرد.

یافته‌های تحقیق

سفرنامه

در فرهنگ فارسی معین، واژه سفر اینگونه: «بیرون شدن از شهر خود و به محلی دیگر رفتن» معنی شده است (معین، ۱۳۸۸: ۱۸۸۹). سفرنامه‌ها را با توجه به موقعیت سفرنامه نو نامه نویسی به پنج دسته عمده زیر تقسیم می‌کند: ۱- دانشمندان و فضلا؛ ۲- صاحبان منصب و شخصیت‌های سیاسی؛ ۳- ماموریت‌های علمی؛ ۴- جهانگردان و ۵- سفرنامه‌های تخیلی است. ویژگی دیگر سفرنامه آن است که دارای ثبت رخداد‌های هر زمان، در همان زمان است و از این رو سرچشمه‌ای ارزشمند دست اول برای پژوهش گر تاریخی جامعه شناسی مردم شناسی است. سفرنامه هم کتاب شرح حال فرد (سفرنامه نویسی) است مانند تذکره‌های گذشته و شرح حال جامعه در زمان خاصی است (دانش پژوه، ۱۳۸۰: ۷-۸). یکی دیگر از پژوهشگران می‌نویسد: «زبان سفرنامه، زبان جاری و متداول گفتاری است، سفرنامه یادداشت گونه است به درازگویی و تفسیرهای دراز و انتزاعی نمی‌پردازد.» (شعار، ۱۳۷۱: ۲۲).

استبداد قضایی داخلی

در ایران همیشه دو قدرت با هم همزیستی مسالمت آمیز در حقیقت داشته‌اند و یکی بر دیگری چیره شده است، یکی مظهر دربار بود و دیگری مظهر روحانیت که نمایندگان آن مجتهدان بودند این دو نیرو با هم در کنار هم بر سراسر ایران سایه صلح و آرامش انداخته بود (اوبن، ۱۳۶۳: ۳۱۷).

در ایران مثل سایر کشورهایی که دین رسمی آنها اسلام است یگانه کتاب قانون قرآن و شغل قضات بدست روحانیون بود که در مقابل نحوه اجرای آن نوعی استقلال برخوردار بودند و در جریان دادرسی از خواهان و خوانده خواسته می‌شود که در دیوانخانه عدلیه جریان دادرسی را با حضور خود دنبال کنند و این مرجع پس از اظهارات به بررسی و تحقیق مدارک می‌پردازد و حکم را صادر می‌کند در صورتی که موضوع روشن باشد یا اینکه در غیر این صورت موضوع به محاکم شرع و نزدیک روحانیت ارجاع داده شود و پس از توافق طرفین دعوی در انتخاب حاکم شرع، کتباً تعهد می‌کنند که حکم او را اجرا کنند و دیوانخانه شاهی برای پیگیری قضیه اقدام می‌کند و شخص مورد نظر می‌تواند حتی به زور طرفین دعوا را به محکمه ببرد پس از پایان

محاکمه دیوانخانه حکم دادگاه شرع را قبول نمود و چون دادگاه استینافی وجود ندارد که سریعاً اجرا شود، شاه فعلی در روزهای یکشنبه به دادرسی می‌پردازد و به شکایت مردم رسیدگی می‌کند که در تهران حتی صندوق شکایت هم نصب شده است که با حضور وزیر عدلیه و اعضاء دیوانخانه و سایر کارمندان شخص شاه پس از شنیدن سخنان شاکیان به قضیه رسیدگی و حکم را صادر می‌کند (لندور، هنری، ۱۳۸۸: ۴۳۳).

بواسطه وجود حکومت استبدادی در ایران نبودن قانون پیوسته وضعی را بوجود می‌آورد که تکیه به جای ندارد. (نیکتین، ۱۳۴۷: ۴۹) گرچه هنوز هم مقررات اسلامی با فرهنگ کهن و سنت‌های دیرپای ایران به هم آمیخته دگرگون شده اند (وستون، ۱۳۷۶: ۱۰۷).

در جهان عده‌ای فرمانروایی که به اندازه پادشاهان ایران از اختیارات مطلق برخوردار باشد بسیار اندک است در این کشور اداره پادشاه حکم برای همه چیز است در ایران بر خلاف ترکیه دیوانخانه وزیران یا پادشاه وجود ندارد. تمام مردم به شاه تعلق دارند و هر طور میل کند رفتار می‌نماید هر ایرانی به غلامی شاه افتخار می‌کند بعنوان مثل ضمیمه اسم بسیاری از بزرگان غلام یعنی برده است چون پادشاه مالک تمام نژادهاست و از هر کس ناراضی باشد سلب مالکیت می‌کند و به میل خود می‌تواند هر دختر و یا زنی را از هر طبقه‌ای تصاحب کند و این خود نه ناراضیتی به بار می‌آورد بلکه امتیازی هم تلقی می‌شود.

دستگاه قضایی اروپا که رکنی از دستگاه حکومت است با تمام پیچیدگی‌ها و نارسای‌ها که دارد مامورین حریص و سیری ناپذیری که در آن کار می‌کنند با تعداد زیاد و بالای جامعه شده‌اند اما در ایران امر قضاوت ساده است مشاوره حقوقی، وکیل دعوی، مدعی العموم، مامور اجرائیات و غیره وجود ندارد و برکسی تحمیل نمی‌شود ودعوا در هر حال هر موضوعی باشد قضاوت فی المجلس و بدون استیناف انجام می‌گیرد (پولاک، ۱۳۸۸: ۳۲۵).

مردم مسلمان ایران قرآن را زیربنای جامعه خود می‌دانستند برای یک ملت بزرگ چون احکام پیامبر کفایت نمی‌کرد تفسیرهایی از کتاب قرآن به عمل آمد برای آنکه احکام با عادت و آداب و شیوه زندگانی ملل گوناگون مسلمان سازش داده شود که مجموعه همین قضیه‌ها بنیان قضایی شرعی ایران است و روحانیت امین و نگهبان این قوانین هستند زیرا آنها با وفاداری به احکام کتاب مقدس قواعدی انشا کردند که پاسخگوی نیازمندی مردم و حکومت بود که از همین رو همه اختلافات و منازعات در اموال و قراردادهای ازدواج، معاملات و مبادلات باید به محکمه شرع برده شود (لابارد، ۱۳۷۶: ۸۶). در این مورد لرد کرزن چنین گزارش داده است: «مجری قانون محکمه شرعی که چند ملا و مجتهد است که در راس آن شیخ الاسلامی قرار دارد. در سابق این هیات‌ها روحانی بود بنام صدرالصدور از طرف شاه باز انتخاب می‌شد و در راس علما و قضات مملکت بود. اما طی مبارزه‌ای که بر ضد روحانیت راه انداخته شد این مقام بر انداخت شد و دیگر تجدید نشد.» (کرزن، ۱۳۶۲: ۵۵۸). اوژن دراین باره چنین نگاشته است: «همین مجتهدان که حامیان دین ملی هستند در مواقع لازم در برابر نیروی شاه سخت می‌ایستند و افکار عمومی را به جلو می‌برند و جانب مردم را می‌گیرند و با توجه به هرج و مرج و آشوب‌هایی که در قرن هجدهم بوجود آمد جامعه روحانیت باید به قدرت رسیدن قاجاریه نقش دیرینه‌ای خود را بازیافت و در تحکیم و تقویت آن کوشیده تا جایی که آغا محمدخان تلاش نمود سازمانشان را به روش ترک‌ها ترتیب دهد و با گماشتن امام جمعه و قاضی‌ها و شیخ السلام اجرای مراسم مذهبی و اعمال قانون و قضا را در مساجد نظم و ترتیب دهد ولی این ترتیبات جانپافتاد و طول نکشید که این اسامی به القاب خشک توخالی تبدیل گردید.» (اوبن، ۱۳۶۳: ۱۶۹).

یکی از پژوهشگران اروپایی دراین مورد چنین نظر داده است: «غالباً در مورد قصاص تبهکاران به اعمال تلافی جویانه مثل ریختن خون در مقابل خون و یا درآوردن چشم در عوض چشم اشاره کرده است ولی این احکام حتی درباره مجرمین که واقعاً مستحق چنین عقوبت‌هایی باشند، به صورت ذکر شده زیاد مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و با آنکه در موارد استثنایی دستوراتی از قبیل سر بریدن با قطع دست صادر می‌شود ولی اغلب اوقات، چوب و فلک کردن یا اخذ جریمه از تنبیهات است که بوسیله شخص شاه برای تادیب بزهکاران بکار می‌آید برای جبران این نارسایی، عده بیشماری از علمای مسلمان مثل قاضی‌ها، ملاها، مجتهدها و شیخ الاسلام به تفسیر قرآن برخاسته و مجموعه کاملی از قوانین مدنی برابر مبنای احکام قرآنی تدوین نموده اند.» (شیل، ۱۳۶۲: ۱۱۷).

سایکس در این زمینه چنی گزارش می‌دهد: «حکمران‌ها برای رسیدگی به مسائل حقوقی دادگاه ویژه‌ای بنام «عدلیه» دارند که با طرح شکایت در آنها و گرفتن ده درصد مبلغ حق الزحمه انجام می‌دهند (سایکس، ۱۳۶۸: ۲۷۰). سومین قسمت دستگاه قضایی بوسیله شاه اداره می‌شود و آنچه مربوط به اشراف و بزرگان و شاهزادگان و حکام باشد را در بر می‌گیرد و در مورد اختلافات بزرگ ملکی و جنایتهای بزرگی شخصاً قضاوت می‌کند و رای او سریعاً و حضوری اجرا می‌شود (دروویل، ۱۳۶۹: ۸۳). ایرانیان از وجود وکیل نماینده شاکی و دادنامه و طومارهایی که اغلب طرف برنده مرافعه را خانه خراب می‌کرد اطلاعی ندارند. قاضی خلاصه دعوا را روی کاغذ چهار گوش یادداشت کرده و با گوش دادن به سخنان شاکی و طرف دعوا پس از چند لحظه تفکر حکم خود را به عالی‌ترین مقام ایالت یا شخص شاه ارائه می‌دهد و بندرت این حکم صادر نقض می‌شود که شاهد این حرف اتفاقی بود که برای ساکنان یک بیلاق افتاد که چون از ستم‌های فروان خانشان که مطالبه زیاد از آنها می‌خواست واز هستی ساقط کرده بودندشان چون شکایت به شاه کشیده شد مالک را به تهران خواستند و پس از تشخیص حق شاکیان حضوری او را به چند ضربه شلاق به کف پایش به دستور شاه محکوم شده. اما اگر شاه که اختیار جان و مال تمامی رعایایش را دارد اگر در مواقعی خصوصیات روحی امر به بی‌رحمی سوق یابد آن وقت با استبداد کامل به نیت خود جامعه عمل می‌پوشاند (تانکوانی، بی تا: ۲۶۳-۲۶۰).

در مورد شرابخواری روحانیون افرادی را که این عمل خلاف مذهب را انجام دهند مجازات می‌شوند ولی عموم طبقات به خصوص بزرگان را از نوشیدن در غالب وقت‌ها به مقدار زیاد خودداری کنند چون ایرانی‌ها شراب را با غذا نمی‌نوشند بلکه درون منزل جلو زن و فرزند صورت می‌گیرد که در مورد شرابخواری میل و نظر شاه قانون است. که اغلب شاهان آن را جایز شمرده هم آغا محمد خان که محکوم به مرگ می‌کرد و فتحعلی شاه آن را تحریم کرده بود چون خودش به مقدار زیاد شراب می‌خورده و اگر کسی که در حال شرابخوردن گیر بیفتد به عذر بیماری می‌گوید استعمال می‌شود و خود را از خشم روحانیون در امان نگه می‌دارند. مجازات‌هایی که روحانیون حکم می‌دهند درباره فتوا چوب و فلک و در مورد اغنیا پرداخت جریمه است که تاجایی که زورشان برسد بر آن می‌افزایند و تعقب آنها به ندرت صورت می‌گیرد مگر انتقام شخصی در میان باشد که در آن صورت اگر کسی شهادت دهد که کوزه شرابی را در خانه ی شخصی دیده یا به خانه ی شخصی برده شده متهم از ترس ارادل و اوباش که تشنه تحقیر بزرگان هستند اینجاست که برخورد می‌لرزد (دروویل، ۱۳۶۹: ۱۸۹).

جمیز موریه در این باره چنین نوشته است: «شاه هرگز بر دزدان نمی‌بخشاید و دزد مجرم را بیدرنگ اعدام می‌کند بدین صورت که سرهای دو درخت جوان را با نیروی دست بهم نزدیک می‌کنند و با طناب می‌بندند بعد یک پای مجرم را بر یک درخت و پای دیگرش را بر درخت دیگر با طناب می‌بندند و بعد با کشیدن طناب که حالت خزی دارد مجرم را از وسط به دو قسمت تقسیم می‌شود شاه با این کارش چنان کار کرده که سابقه نداشته است.» (موریه، ۱۳۸۶: ۳۴۰).

تانکوانی برای همسرش می‌نویسد هر وقت مسیر من به میدان سر راهم می‌افتد وحشت مرا فرا می‌گیرد و اندوهگین می‌شوم زیرا اجرای عدالت خیلی وقت‌ها وسیله ی ظالمانه ی برای حکومت استبدادی است چون وسیله وحشتناک خوف انگیزی اهانت به شمار افراد یک ملت است که این نماد را هر لحظه به یاد آورند و شاید به ما یادآوری کنند در سرزمین آزادی هستیم اما من از این که از وطنم دورم در حسرت و درد به سر می‌برم (تانکوانی، بی تا: ۱۳۷).

اگر مجازات بی محاکمه قانونی شناخته شده است گاهی پیش می‌آید که خانواده قربانی برای اجرای عدالت شتاب می‌کند و یا به دلیل بی اعتمادی به محاکمه قانونی زندانی را به زور از زندانی بیرون می‌کشند و به سزای عملش می‌رسانند در سال ۱۸۱۸ م تعدادی از نمایندگان شاخه‌ای دور از خانواده شاهی در یک از ادارات تابعه وزارت جنگ را که قاتل یکی از بستگانشان بود بزور به چنگ آورند و ابتدا با شمشیر بدنش را سوراخ سوراخ بعد آتش زدند.

در تهران سه نوع زندان وجود دارد. ۱- زندان دولت، ۲- زندان شهر، ۳- زندان گروه قراولان اختصاصی که از ملحقات خانه‌های اشراف است وجود دارد. زندان دولت از سلول‌هایی با زیرزمین‌های طاق دار تشکیل یافته و دارای برج و باروست این گونه دخمه‌ها مخصوص نگهداری و محکومیت توطئه‌ها و سوء قصدها و خیانت‌های بزرگ است. در زندان شهر نیز وضع زندانیان بهتر نیست زیرا در آنجا، محکومین عده‌ای به زنجیری آهنین بسته شده اند که قلاده‌ای بر گردن دارند و کنده‌ای برای اطمینان بیشتر مواقع به پایشان می‌بندند (دالمانی، ۱۳۳۵: ۴۸-۳۵).

کرزن می‌نویسد: زندان کردن در ایران عملاً با طرز کار ما فرق دارد حتی مجازات‌ها هم متفاوت است مجازات حبس تمام عمر نیست و حتی حبس چندین ساله سابقه ندارد و اعمال شاقه جزء محکومیت بشمار نمی‌رود و بازداشت طولانی هم بسیار نادر است. معمولاً در آنجا هر سال زندانها را تخلیه می‌کنند و هر وقت حاکم جدیدی مستقر می‌شود غالباً زندانهای را که سلف او پر کرده بود خالی می‌کند و فقط شاید از لحاظ ترساندن مردم و اقدام احتیاطی اعدام یک دو نفر را فرمان می‌دهد برای زنان بازداشتگاه جداگانه اصلاً وجود ندارد زنان و همچنین افراد والا مقام در خانه مجتهد توقیف می‌شوند (کرزن، ۱۳۶۲: ۵۹۹).

در دادرسی روستایی وایلی زمانی در کرمان حادثه حیرت انگیزی رخ داد و آن این بود که راهزنان در مرز بین ایالت فارس و کرمان پناهگاهی برای خود ساخته و به کاروان‌ها دستبرد می‌زدند. حاکم دو ایالت فرمان دستگیری آنها را دادند که دزد ما پس از یک پایداری ناامید کننده از پناهگاه بیرون آمدند تا خود را تسلیم حاکم کرمان کند و شاهزاده که حاکم شیراز بود بی‌امان آن را ببخشد ولی چون حاکم کرمان به شروط راهزنان توجهی نشد و از هجده نفر جان سالم برد و همه تیرباران شدند چون آنها را درون گودال برده بودند و این یکجا تیر نخورده بود و با پنهان کردن خود در میان لاشه‌ها پس از سی و شش ساعت توانست از زیر خاک و خاشاک که بر روی آنها ریخته بودند خود را بیرون کند که دیگر توان فرار نداشت او را نزد حاکم کرمان بردند و او گفت که من مردی را که خدا نجات داده می‌بخشم (روششوار، ۱۳۷۸: ۶۹-۶۷).

پیش از جلوسی فتحعلی شاه برای یک قدرت مجاز است بریدن میج دست فقط مخصوص دزدی بود. ولی این چندان باعث ترک بزه‌کاران نمی‌شد زیرا دوباره مرتکب دزدی می‌شدند و دوباره دست دیگر را از میج از دست می‌دادند. تازمانی که پادشاه مجازات اعدام را برای جرم بر قرار ساخت دیگر حتی یک نفر دست به دزدی نمی‌زد که می‌شود نتیجه گرفت شدت عمل از طرف قانونگذار، نوعی بشر دوستانه واقعی است زیرا همه جامعه را از جنایت نجات داد و هم وسوسه ارتکاب به جرم را از آنان گرفت.

مجازات کور کردن در موارد خاصی تنها درباره اشخاص بود که در مورد سوء ظن شاه بودند که بد گمانیه به علت دارایی اشخاص و یا نفوذ وی که بر مردم دارند ایجاد شد خانمهایی که بر استانهای بزرگ حکومت می‌کنند و یا برادران شاه جز این مجازات می‌شدند. یکی از روسای سرحد نشین استرآبادی می‌گفت مرد ترکمنی که پدرش، پدر فتحعلی شاه را کشته بود، به دست این پادشاه کور شد و در میان قبایل خود در بیابان رها شد و حالا هم مانند گذشته ترکمانان در کار غارتگری است (دوید، ۱۳۷۱: ۴۴).

دالمانی گزارش چنین گزرش داده است: «ناصرالدین شاه نخستین پادشاه ایران بود که در صدد برآمد با پیروی از آداب و رسوم اروپایی تجدیدی در حکومت خویش بوجود آورد. او از اولین سفارش که برگشت، شوراها و شوراهای دولتی را تشکیل داد که وظیفه شان نظارت در کار اولیه دولت و جلوگیری از بی عدالتی و فساد کارمندان و خنثی کردن نفوذ روحانیت بود طبیعی است که روحانیت به سازمانی که می‌توانست از قدرت و نفوذش بکاهد نظر مساعدی می‌نگریست و درصدد برآمد ملت را مطمئن کند که قبول آداب و رسوم اروپایی مردم را از حمایت ضعیفی هم که روحانیت در برابر استبداد حکومت از آن به عمل می‌آورد محکوم خواهد کرد. بنابراین مخالفت به حدی رسید که طرح شاه، بناچار مسکوت ماند. بعد از سفر دوم شاه به اروپا اقدام مجدد کرد و این بار جایی را که جنایتکاران یعنی بست‌ها را که قدرت حکومت را به بازی می‌گرفت و مورد حمله قرار داد و بعد اماکن متبرکه روی جنایت کاران بسته شد و به موجب دست خطی گشایش عدالتخانه را صادر کرد و آن را بر عهده گروهی از معمرین سنت گرا گذاشت و آنها نهایت تلاش خود را کردند که از به ثمر رسیدن اصلاحات جلوگیری کنند (دالمانی، ۱۳۳۵: ۴۲-۵).

در مورد جرائم مثل سوزاندن یا زنده به گور کردن متهمان این روزها کمتر انجام می‌شود ولی در نقاط دور افتاده اربابان روش تنبیهی دارند اعلیحضرت مظفرالدین شاه تحمل این تنبیهات را بدلیل قلب رئوفی ندارد او هرکاری از دستش برآید می‌کند تا جلوی روش‌های وحشیانه را بگیرد گرچه در سالهای اخیر مواردی از سنگسار کردن و به قناره کشیدن متهمان شنیده شده که کار مقامات دولتی نبود بلکه این احکام غیر مستقیم اجرا شده است. گردن زدن هنوز مورد استفاده است ولی بیشتر این روزها اعدام‌ها با شلیک گلوله که دقت بیشتری دارد انجام می‌شود گرچه ایرانیان در مورد آنان که جرایم بزرگی دارند اعدام را می‌پسندند ولی این اعدام‌های مخوف هم تقریباً متوقف شده است و باعث شد که میزان جرایم بالا برود (اورسل، ۱۳۵۳: ۴۲۵).

استبداد قضایی خارجی

کاپیتولاسیون

در ایران بکار بردن قوانین روسیه به دو گونه است یکی اینکه به تبعه روسی باید تنها مواد قوانین عرفی و جنایی روسیه را برایش بکار برد و دیگر آنکه در دعاوی مختلط باید قوانین روسی که خلاصه می‌کرد قنصل خانه را از این دعاوی، اما بدبختانه کار ما به واسطه عدم تامین قضایی و نبودن قوانین در ایران ممکن الوقوع به نظر نمی‌آید و چون از سی سال پیش تاکنون قوانین مدون و تشکیلات قضایی مطابق ممالک غربی وجود نداشته و دعاوی بر اساس حقوق اسلامی انجام می‌شد.

در بین اتباع بریتانیا و مردم تبریز مسائل معدودی پیش آمد که حل آنها بسیار دشوار بود در این مورد قضاوت بسیار بین ایران و ترکیه در شرایط غالب دیده می‌شود زیرا در ترکیه شما مقدار فراوان از قوانین و خوب دارید اما مشکل در به کار بستن آنها در ایران قانونی که قابل صحبت کردن وجود ندارد در صورت وجود منازعه بین یک خارجی و بومی طرفین چون قادر به حل مشکل نیست کارگزار نماینده وزارت امور خارجه ایران و کنسول بایستی همدیگر را ملاقات کنند تا محکومین طرف به مبارزه ادامه دهند (راتیسلاو، بی تا: ۲۳۴).

بر اثر قرارداد قدیمی کاپیتولاسیون بین دربار فرانسه و شاه ایران که هر شهروندی نشان لژیون دونور داشته باشد از مجازات معاف است بیشتر از آن جهت ارزشمند است که صاحب منصب ارشد، وزیران و حتی اعضای خانوادشان اگر شاه خواست باز آنها ابراز ناراضی کند از ضربات ترکه مصون نیستند (دالمانی، ۱۳۳۵: ۴۳).

قانون شما در اروپا مدافع جنایتکاران است این روش مردان و زنان از جنایت باز می‌ماند اگر با جنایتکاران با مهربانی رفتار کنند و در جلوگیری از وقوع هر جرم هرچقدر شدید و یا ضعیف باشد موفق نخواهد شد و روی هم رفته به این دلیل روش انتقام‌جویانه شخصی و یا هر دلیل دیگر میزان ارتکاب جرم در ایران کمتر از کشورهای اروپایی خواهد بود (لندرو، هنری، ۱۳۸۸: ۴۵۲).

در شهرهای ایران، قنصل‌هایی را کشورهای انگلیس و روسیه گماشته‌اند که عاملان نفوذ و مداخله‌ای در رقیب در امور داخلی ایران هستند قنصل‌های روسی از اداره کل تحت آسیایی روس و انگلیس که با عنوان قنصل در شهرهای تبریز، اصفهان، شیراز در سرتاسر ایران مشغول فعالیت‌اند، و از اداره کل سیاسی هندوستان دستور می‌گیرند اکثراً این ماموران معمولاً افراد دوست داشتنی، مهمان‌نواز جدی و تحصیل کرده‌اند و حیثیت اروپاییان را در میان ایرانیان خوب حفظ می‌کنند (اوبن، ۱۳۶۳: ۲۳۸).

رواج فساد و رشوه در دستگاه قضایی

در ایران مثل سایر کشورهایی که دین رسمی آنها اسلام است یگانه کتاب قانون قرآن و شغل قضاوت به دست روحانیون بود که در مقابل نحوه اجرایی از نوع استقلال برخوردار بودند که در جریان دادرسی از خواهان و خوانده خواسته می‌شد که در دیوانخانه عدالیه جریان دادرسی را با حضور خود دنبال کنند و این مرجع پس از پشته‌ای اظهارات به بررسی و تحقیق مدارک می‌پردازد و حکم را صادر می‌کند در صورتی که موضوع روشن باشد یا اینکه در غیر این صورت موضوع به محاکم شرع و نزدیک روحانیت ارجاع داده شود (لندرو، هنری، ۱۳۸۸: ۴۲۳).

در ایران مرجع نهایی پادشاه است که حدود الهی و نیابت اختیارات به ماموران از جانب اوست ولی بسیار دور از ذهن است که افراد دوردست می‌توانستند به شاه معروفی شود بلکه حکام و والی‌ها و آنان که از خانواده شاهی بودند این امورات را انجام می‌دادند. مثلاً ایلخانان قوچان سعی داشت این حق اختیار را از اسلاف خود دوباره به دست آورد ولی، با قدرت پادشاه دچار تصادم گردید گرچه دادگستری آن قسمتی که به وسیله ماموران ایران مرسوم و رتبه متداول است و تابع قانون و محدوده خاصی نیست گرچه قضاوت عمومی تضمین عمده دارد و انصاف باید باشد ولی تاثیر دخالت رشوه و پیشکش در نزد طبقه پایین غیرقابل انکار است و حتی بعضی‌ها بر این عقیده‌اند که هیچ حکمی در ایران نیست که نتوان با زور و پول خنثی کرد (کرزن، ۱۳۶۲: ۵۸۸-۵۹۱). اگرچه ایرانیان حتی موقعی که محکومی را اعدام کنند به شاه پیردازاند او را خواهد بخشید و رسوم مقررات چنین اقتضا می‌کند که واسطه شدن نزد پادشاه دریافت اخروی عظیمی حتی اگر از بزرگترین مربی و مهمترین و تبهکارترین افراد باشد دارد (دوگوبینو، ۱۳۷۸: ۵۲).

دعاوی مدنی مبنای حکم قاضی سوگند است و از اصحاب دعوا که کسی که با ایمان تر است می‌خواهد سوگند به قرآن یاد کند و اگر دعوی عیسوی یا یهودی باشد و بر اساس کتاب خود سوگند یاد می‌کند و حکم بر اساس سوگند صادر می‌شود و جای اعتراض ندارد مگر سندی ارائه شود که برخلاف سوگند باشد و در برابر سوگند شهادت بی‌ثمر است شمار درست دروغ اینقدر فراوان است که قضاوت باید تدابیر برای درست یا نادرست بودن آن به کار برند. پیروان همه دین‌ها در کیفر جرایم با هم برابرند اگر یک یهودی یک مسلمان را بکشد یا برعکس، کیفر هر دو در ایران، کیفر رایج جرمه است و قصاص بسیار کم ایرانیان انجام می‌دهند اما مانند اقوام ژرمن به جای کیفر بدنی جزای نقدی به کار می‌رود که دردناک تر است و همه جامعه را از یک عضو که ممکن است مفید باشد محروم نمی‌کنند (روششوار، ۱۳۷۸: ۸۳).

پولاک در ارتباط با اسناد رسمی می‌نویسد: «چون در ایران دفاتر اسناد رسمی وجود ندارد و تملک در جایی به ثبت نمی‌رسد و فقط ملائی در دفتری به نام «قباله» آن را تایید می‌کند و هر کس می‌تواند با جلب نظر متصدی امر قباله‌ای جعلی یا تاریخی قبلی از قباله اصلی تهیه کند و بر مبنای آن مالکیت زمین را که از مدتها پیش در تصرف دیگری بوده است، ادعا کند و حالا اگر نتواند کلاً ملک را از دست دیگری خارج سازد باز می‌تواند طرف را مبلغ قابل توجهی سرکیسه کند و آن گاه رضایت بدهد. ملاها بین محرومین و فرودستان طرفداران بسیار دارند، اما در دولتیان از ملاها می‌ترسند زیرا می‌توانند قیام و بلوا برپا کنند به هر حال این را هم نمی‌توان سر کشید که ترس از آنها وسیله‌ای است که استبداد و ظلم زورگویان را تا اندازه‌ای محدود و تعدیل می‌کند و روی هم رفته در نظر عموم مردم از قدر و منزلت ملاها تا اندازه‌ای کاسته شده است (پولاک، ۱۳۸۸: ۲۳۵).

در مورد قتل بستگان جوان مقتولی به نام یونس از دشتی بوشهر آمدند تا فرد قاتل را که بهیمانی بود را به قتل برسانند اما مادر مقتول با اطلاع از ورود آنها ملتمسانه خواست به موطن خود برگرداند که آنها چنین نمودند و بعد به حکمران قول داد برای شناسایی و دستگیری مجرم همکاری کنند که بعدها مجرم در تنگستان دستگیر شد (سایکس، ۱۳۶۸: ۴۶).

تنها پناهگاه‌هایی که مقصود از آنها از امنیت کافی برخوردار است اماکن متبرکه می‌باشد مثل اماکن امامان (ع) و مکان‌های زیارت و چند مسجد و یا چند خانه ملاهای بزرگ، مجرم می‌تواند به اینها وارد شود و با رساندن غذا و حوائج به او هیچ کس حتی شاه نمی‌تواند حرمت بیت را بشکند و به او دست درازی کند (دالمانی، ۱۳۳۵: ۴۶).

در ایران معمول است که متهم را به دادخواهان بدهند تا انتقام شخصی از او بگیرند که این روش در نظر ایرانیان عجیب نیست چون معتقدند که مردان صادق خوب از هیچ کس نمی‌ترسند اگر کسی حاضر باشد خیانت کند باید سزای آن را ببیند این قوانین در ایران جلوی جرم را می‌گیرد زیرا هرچه تنبیه شدید تر باشد وقوع جرم بعد کمتر خواهد شد. در استانی مثل سیستان که ساکنانش مثل دیگر ایرانیان اطلاعات روزانه است اقدامات ظالمانه در روی رسوم تاثیر می‌گذارد و برای مجرم پرداخت جرایم گاه تا آخرین سکه متعلق به متهم خواهد بود یک روز که ژرم در طالش سفر می‌کرد یکی از خوانین می‌خواهد او را به خانه اش دعوت کند خان می‌پذیرد و می‌گوید: بسیار به موقع آمادی چون نمایش لذت بخشی در حضور اجرا خواهد شد و آن این بود که شخص بدبختی را افراد خان نقره داغش کردند که سکه‌های تک شاهی را در آتش سرخ کرده و سرتاسر بدنش را که عریان بود می‌چسبانند بعد خان می‌گوید این مرد را می‌بینی آنقدر کله شق و خسیس است که چند صد تومان را که سخت من لازم داشتم را از من مضایقه می‌کند در حالی که خودش راه پول خرج کردن را نمی‌داند و با این کار سر عقل خواهد آمد و این آن را می‌رساند که همواره افکار عمومی یک مامور دولت به طور قطع رشوه خوار و متجاوز به حقوق دیگران است و حکومت از مطالبه مبالغ کلان هیچ دقت کوتاهی نمی‌کند و انفصال از خدمت چوب بستن بی‌رحمانه‌ای دیگری است که از دستور مافوق سرپیچی کند و شاید از آن هم شدیدتر عایدش شود (اورسل، ۱۳۵۳: ۲۶۱-۲۶۰).

تهران از چهار محله بزرگ غیر از مرحله ارگ تشکیل می‌شود و در راس هر محله یک کد خدا قرار دارد که امر آن را انجام می‌دهد در بازار یک داروغه حکومت می‌کند و افرادی به نام پلیس بازار را در اختیار دارد که دارو غها و کدخداها افراد خود را در قسمت‌های مختلف تحت فرمان خود می‌فرستند تا با بازرسی همه جا را زیر نظر داشته باشند و فرصت را برای سرکیسه کردن و باج گرفتن از مردم از دست ندهند مجازات افراد بازار و محلات شهر در حضور مردم انجام می‌شود و در سر چهارسوقهای بازار داروغه تنها یک زندان زیرزمینی دارند که پنجره هایش به بازار باز می‌شود که سربازی مسلح جلوی این زندان قرار دارد کسانی که گناهان کوچک مرتکب شده‌اند مجازاتشان، زنجیری به گردن آویزان است و در پشت پنجره‌ها زندان در معرض دید عابران

قرار می‌دهند تا تقاضای صدقه کنند و زندانیان هم جلوگیری از این کار نمی‌کند بلکه اجازه می‌دهد که اینها به آزادی تکدی کنند چون بعد می‌خواهند مقداری از این پول و صدقات را خود بعداً بردارند و آنهایی که گناهان بزرگتری مرتکب شده اند را به چوب صلیب مانند می‌بندند و بعد ریسمانی به سقف چهارستون بسته و قلاب آن را می‌کشیدند و زندانی بدبخت چندین ساعت متوالی به همین حال می‌ماند و از زیر پای پیاده و سوار می‌گذرند بدون توجه به او که ناراحت است (بروگش، ۱۳۷۴: ۲۷۴-۲۷۳). اورسل یادآوری می‌کند که روزی تب داشتم و در بستر بیماری بودم که سرگرد و همسرش بیرون رفتند به دروازه شهر نرسیده بودند که دریافتند که عده‌ای در حال خروج از خانه‌ها و تیراندازی هستند بعد جنازه مقتولی را می‌بیند که در زندان اسیر غل و زنجیر بود و منتظر حکم حاکم بوده است و بنابر رسم قدیمی ایران اگر زندانی توانست سیل زندانیان را چرب کند حکم دادگاه به نفعش صادر می‌شود و اگر حتی یک شاهین نداشت تحویل داده می‌شود که این زندانی تحویل خانواده مقتول می‌شود تا هر رفتاری با او بخواهند بکنند. که متهم به خیابان آورده و به محض عبور از دروازه با گلوله او را کشته اند و جنازه‌اش را در خیابان رها کرده اند و مردم به بستگانش خبر دادند تا بیایند و او را جمع کنند و فردا که موضع به امیر در میان گذاشته می‌شود می‌گویند دندان در برابر دندان، چشم در برابر چشم، که انگار این جمله نقل از کتاب آسمانی است که وجدان امیر را آسوده می‌کند (اورسل، ۱۳۵۳: ۳۲۵).

اجرای احکام به اینگونه است که طبقات پایین فقط و فقط رعایا که توده مردم هستند که صرفاً به سبب چاپیدن، نگه داشته می‌شوند و تا حد امکان معمولاً آنقدر استثمار می‌شوند تا ارزششان از دست رفته دیگر سودی برای ارباب خود نداشته باشند هرچند محدودیتهای سنی وجود داشت که نخبگان نمی‌توانستند از آن جلوتر بروند. این محدودیت توانایی پرداخت بود که نیز آن به صبر و شکیبایی رعایا بستگی داشت. صرف نظر از این محدودیت فیزیکی دیگر موانع و موازنه‌های نظیر مقاومت قانون شرعی یا صرف او بست نشین وجود داشت. طبقات فرودست جامعه یا رعایا از قدرت چانه‌زنی زیادی برخوردار نبود و هیچ گونه دسترسی به حکومت نداشتند. آنها فقط می‌توانستند به گروهی از دلایان دعا نفوذ یا واسطه مراجعه کنند برای همه قابل دسترس بود (سایکس، ۱۳۶۸: ۲۳۵).

در میدان توپخانه در وسط میدان بر روی سکوی توپ بزرگی که یادگار پیروزی بر دشمن است و غنیمت جنگی است گذاشت که از سابق محل بست و پناهگاه مورد احترام است و من محکومی دیدم که در کنارش بست نشسته بود و هر روز مردم برایش غذا می‌آوردند تا مورد عفو قرار گیرد (کارلا، ۱۳۶۲: ۶۹).

ریشه‌های قانونگزاری و دادرسی در سرزمینی که شاه آن مستبد است از فرمانش به هیچ نمی‌شود شکایت برد، و حکم قاضی و حاکم بی چون و چرا اجرا می‌شود، و حد مرز بین شرع و عرف مشخص نیست ولی نهادهایی است که این اصول را در اختیار می‌گیرد که یکی بست نشین است که پیگیر در کیفر دادن بزهکاران توسط مراجع رسمی را به بن بست می‌کشاند همیشه روحانیت دست آنها نیست مکان‌هایی مثل مرقد حضرت عبدالعظیم و حضرت معصومه و امام رضا(ع) و سر طویله سلطنتی و اصطبل‌های خارجی که یکبار دیده نشده هر کسی در آنجا بست نشست بیرون آورده شود. در کشوری که دادرسی سریع و ضربتی است که بیم خطا و لغزش فراوان در آن می‌رود. و کارکنان حکومت خودشان چنان گرفتار شوند که جایی برای جانفشانی نباشد. بست نهاد بدی نخواهد بود. ولی گاه سوء استفاده می‌شود ولی ناصر الدین شاه بدون در نظر گرفتن احساسات مردم آن را کاهش داد (روشوار ۱۳۷۸: ۶۸). اما در زمان صدر اعظمش امیرکبیر که همه به درستی آن متفق القولند و دست به اصلاحات در مورد بست زده قوه مجریه حتی در ایام او به درستی نتوانست از عهده بست نشینی برآید و بسیاری از خانه امامزاده‌ها و خانه‌های مجتهدین همچنان مکان بسته بود و هیچ‌کس به خاطر عواقب کار جرات برخورد با آن نداشت (بروگش، ۱۳۷۴: ۱۶۴).

نتیجه گیری

در این پژوهش فرض را بر این بوده است که در ساختار نظام قضایی ایران، شاه قدرت مافوق داشته است و یک ساختار قانونی و تعهد متقابل بین شاه و حکومت شونده‌گان وجود ندارد و به عبارتی شاه هیچگونه تعهد در مقابل مردم و گروه‌های اجتماعی دیگر ندارد. جامعه قاجاری، که علی رغم تمدن و فرهنگ کهنسال و درخشان و دیرین ایران خود یک جامعه فرسوده با تعصبات ملی و مذهبی خود داشت. در نظام مدیریتی قبیله‌ای با بافت و فرهنگ حاکم که دارای مختصات سنتی و قضایی و واپسمانده می‌باشند.

در دوره قاجار یکی از شاخص‌های سیاسی بسته که حیات ایلی و قبیله‌ای در آن جریان دارد و به وضوح قابل مشاهده است قدرت نامحدود شاه و استبداد بیکران اوست که مثل گذشته عمل می‌کند و باعث افزایش رشوه‌خواری گشته که شاید این خود مانع اساسی مهمی در رشد و توسعه نظام قضایی باشد و چالشی عظیم در برخورد با دنیای جدید و قدرت‌های خارجی گردد که این ساختار نظامی سیاسی تا پیش از برقراری مشروطه، اجازه ایجاد نظام قانون را ممکن نداشت و بعد از مشروطه صورت اجرایی طبق تاکید سفرنامه نویسان نگرفت.

منابع

۱. اوبن، اوژن (۱۳۶۲). ایران امروز ۱۹۰۷-۱۹۰۶: ایران و بین النهرین (سفرنامه بررسی‌های سفیر فرانسه در ایران)، ترجمه علی اصغر سعیدی، زوار، تهران.
۲. اورسل، ارنست (۱۳۵۳). سفرنامه اورسل، ترجمه علی اصغر سعیدی، نشر سهامی خاص، تهران.
۳. بروگش، هینریش (۱۳۷۴). در سرزمین آفتاب (دومین سفرنامه هنریش بروگش، تصویری از ایران سده نوزدهم)، ترجمه مجید جلیلود، تهران: نشر مرکز.
۴. پولاک، یاکوب ادوارد (۱۳۶۸). سفرنامه ی پولاک «ایران و ایرانیان» ترجمه ی کیکاووس جهانداری، تهران: خوارزمی.
۵. تانکوانی ژ ی ام (بی تا). «سفرنامه ژ ی ام تانکوانی»، نامه‌هایی درباره ایران و ترکیه آسیا، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: چشمه.
۶. دالمانی، هانری رنه (۱۳۳۵). از خراسان تا بختیاری، ترجمه فره وش، تهران: نشر امیر کبیر.
۷. دانش پژوه، منوچهر (۱۳۸۰). سفرنامه ی تا پخته شود خامی، تهران: نشر ثالث.
۸. دروویل، گاسپار (۱۳۶۹). سفرنامه دروویل، ترجمه اعتماد مقدم منوچهر، تهران: شبانویز.
۹. دوید، بارون (۱۳۷۱). سفرنامه لرستان و خوزستان، ترجمه محمد حسین آریا، تهران: علمی.
۱۰. دوگوبینو، ژوزف آرتور (۱۳۷۸). سه سال در آسیا، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی، نشر کتابسرا، تهران.
۱۱. راتیسلاو و آلبرت چارلز (بی تا). کنسول در شرق: خاطرات جنرال کنسول انگلستان از زندگی سیاسی خود و انقلاب مشروطیت ایران، ترجمه رجبعلی کاوانی، تهران: موسسه تحقیقات و توسعه علوم سیاسی.
۱۲. روششوار، ژولین دو (۱۳۷۸). خاطرات سفر ایران، ترجمه مهران توکلی، تهران: نشر نی.
۱۳. سایکس، پرسی (۱۳۶۸). مشروطیت جنوب ایران به گزارش بالیوز بریتانیا ی کیبری کبیر در بوشهر ۱۹۱۵-۱۹۰۵ م/۱۳۳۳-۱۳۳۳ (ق.۵) ترجمه حسن زنگنه، بوشهر: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران و بنیاد ایران شناسی شعبه استان بوشهر.
۱۴. شعار، جعفر (۱۳۷۱). تحلیل سفرنامه ناصر خسرو، تهران: نشر قطره.
۱۵. فورنر، فرانسیس (۱۳۶۶). خاطرات مباشر انگلیسی، ترجمه سردار اکرم ابوتراییان، تهران: اطلاعات.
۱۶. فوریه، ژوانس (۱۳۸۴). سه سال در دربار ایران (از ۱۳۰۶ تا ۱۳۰۹ قمری، خاطرات دکتر فوریه پزشک ویژه ناصرالدین شاه قاجار)، ترجمه عباس اقبال آشتیانی، تهران: نشر نوین.
۱۷. کارلا، سرنا، (۱۳۶۲). آدم‌ها و آیین‌ها در ایران، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: زوار.
۱۸. کرزن، لرد (۱۳۶۲). ایران و قضیه ایران، ترجمه احمد مازندرانی، تهران: شر علمی و فرهنگی.
۱۹. لاتگلس، لویی (۱۳۸۹). ایران فتحعلی شاهی، ترجمه رو بخشی، به کوشش ایرج افشار، تهران: بی نا.
۲۰. لایارد، هنری (۱۳۸۶). سفرنامه لایارد (نبرد محمد تقی خان بختیاری با حکومت قاجاریه، مهرباب امیری تهران: ، آنزان.

۲۱. لندرو، سارویچ؛ هنری، آرنولد (۱۳۸۸). اوضاع سیاسی-اجتماعی-فرهنگی-اقتصادی و بازرگانی ایران در آستانه مشروطیت «سرزمین آرزو ها»، ترجمه علی اکبر عبدالرشیدی، تهران: اطلاعات.
۲۲. لیدی، شیل ماری (۱۳۶۲). خاطرات لیدی شیل همسر وزیر مختار انگلیس در اوائل سلطنت ناصر الدین شاه، ترجمه حسین ابوترابی‌ان تهران: نشر نو.
۲۳. معین، محمد (۱۳۸۸). فرهنگ معین، ج ۲، امیر کبیر، تهران.
۲۴. موریه، جیمز (۱۳۸۶). سفرنامه ی جیمز موریه: از راه ایران، ارمنستان و آسیای کوچک به قسطنطنیه ۱۸۰۹-۱۸۰۸ م، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران: توس.
۲۵. نیکتین، موسیوب (۱۳۴۷). خاطرات و سفرنامه ی موسیوب نیکتین قنصل سابق روسیه به ایران، ترجمه همایون فره وشی، تهران: معرفت.
۲۶. وستون، هارولداف (۱۳۷۶). گشت و گذار در ایران بعد از انقلاب مشروطیت، ترجمه علی اصغر مظهری کرمانی، تهران: نشر جانان.
۲۷. ویلز، جیمز (۱۳۸۸). ایران در یک قرن پیش، ترجمه غلامحسین قراگوزلو، تهران: نشر اقبال.

